

Slobodan Ivkov

OMAŽ ŽILU VERNU

Žak Tardi: „LEDENI DEMON“, izdavači Mihailo Kurtović („Art 9“) i „MDM Komerc“, Beograd, 1997.

Možda grešim, ali mislim da će se tek u potonjim vremenima pokazati kako je, potpuno neopravdano, od strane stručne javnosti skoro sasvim nezapaženo prošla pojava jednog od najvažnijih prevedenih stripskih projekata u Srbiji devedesetih. Skoro pola decenije je bio jedini u svom rangu, što po formi, što po sadržaju. I danas je svojevrsni presedan, u šta mogu da se uvere svi koji u knjižarama na njega obrate pažnju. Ovim tekstom ću pokušati da prevedim bar unekoliko ispravim, a usput i da obrazložim svoje izneto mišljenje.

Pred nama se s proleća 1997. godine potpuno neočekivano našao, ispostaviće se kasnije, jedini tokom te sezone, ali i bar tri naredne, u Srbiji objavljen prevedeni i u takvom obliku preštampani samostalni stripski album, zaokružena priča izvan nekog dužeg ili šireg narativnog ciklusa (ili neke serije sa jednim nosećim likom, kakav je, na primer, „Princ Valijant“), potpuno legalni strip sa plaćenom nadoknadom za izdavačka prava (ovo se mora naglasiti, s obzirom na poznato stanje u našem izdavaštvu) francuskom izdavaču, album koji je u štamparsko-grafičkom pogledu u potpunosti realizovan po najvišim, za slična izdanja važećim svetskim standardima: tvrd povež, četvorobojne plastificirane korice, štampani „forzec“ i „nahzec“, luksuzna hartija „kunstdruk“ za tabake... Čak i to što je

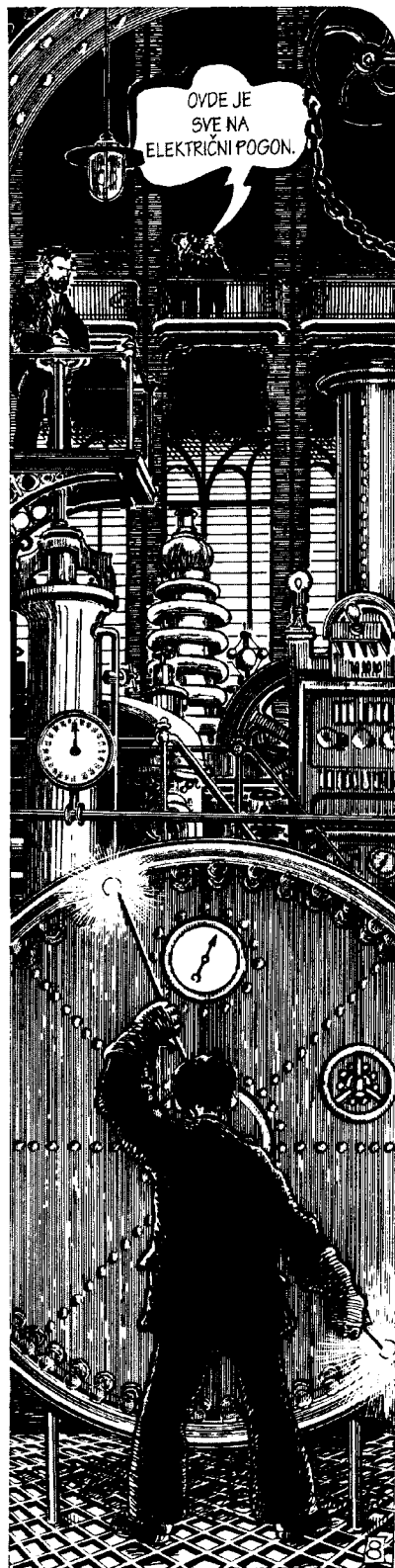
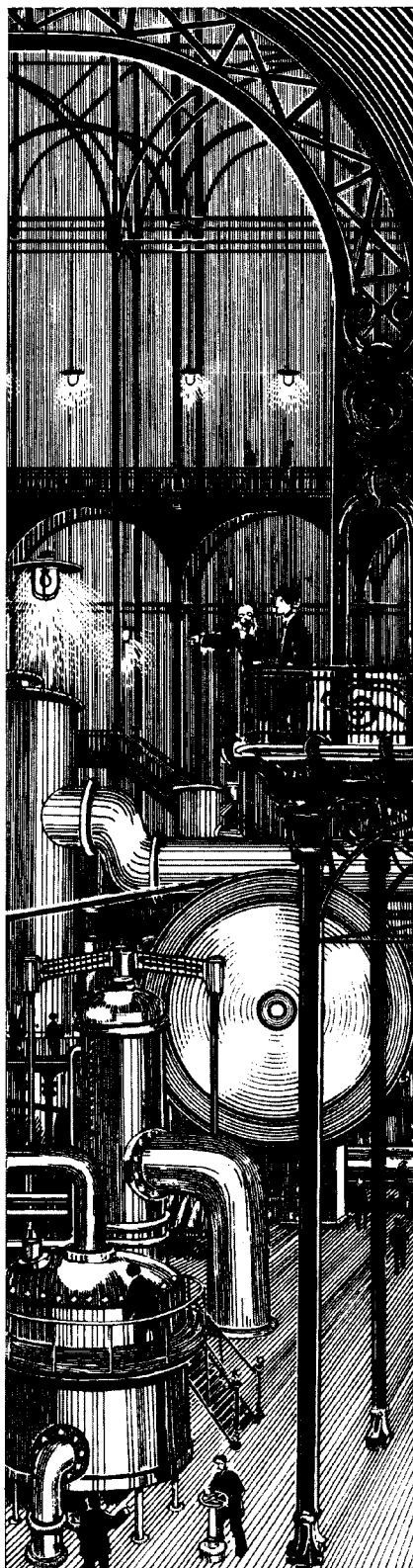
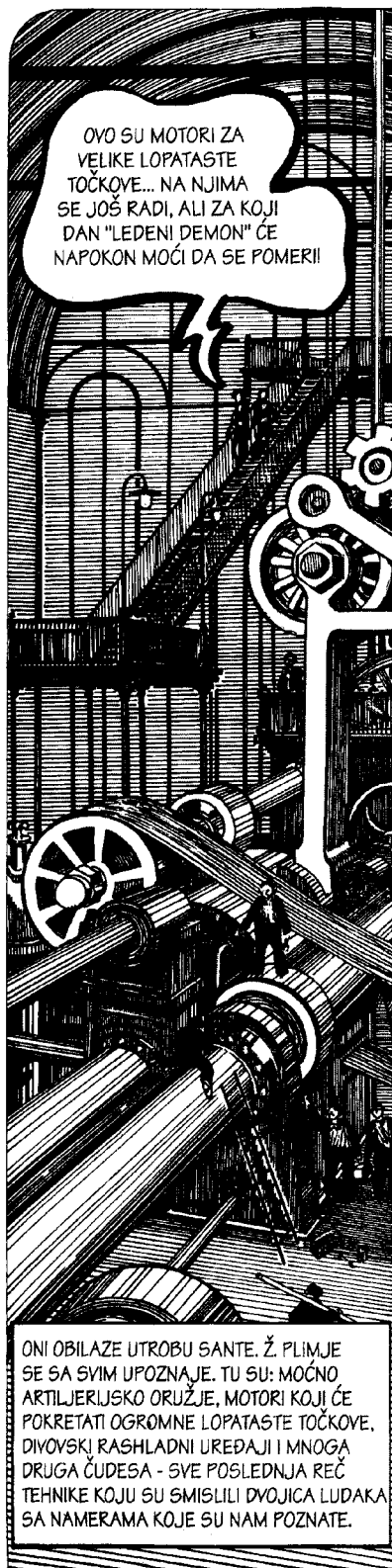
štampa jednobojna (crna) nije mana. Naprotiv, potpuno je u funkciji originalne umetnikove ideje da i u narativnom i u vizuelnom smislu oponaša duh ilustriranih pustolovnih romana, najpre Vernovih, iz devetnaestog veka. Kada se uporedi naše i originalno francusko izdanje, jedina razlika je nešto malo manji format našeg albuma.

Autor „Ledenog Demona“ je francuski stripar Žak Tardi (Jacques Tardi). O njemu ćemo nešto kasnije. Prevodilac stripa je Vinka Matijašić.

Na izvanredan način, usput gotovo savršeno ih oponašajući, Tardi je, i u svom originalnom literarnom ostvarenju (scenariju) i u svom crtežu, superiorno dinamizovao i relaksirao stil i duh, koliko inače rigidnih, visokomoralnih avanturističkih pisaca devetnaestog i početka dvadesetog veka, toliko i strogih i mračnih ilustratora koji su svoje vreme ukrašavali, najpre premijerna Vernova dela objavljivana kod pariskog izdavača Hecla („Éditions Hetzel“), ali i ostala. Ono što su Dore i Pisan značili za Servantesovog „Don Kihota“, to su neki drugi (Heclovi) ilustratori bili za Žila Verna.

Naš štampar je napravio pravi podvig, jer crna boja, uprkos neverovatno gustoj Tardijevoj šrafuri i često izuzetno tankim linijama od kojih se ona sastoji, nije „zagušila“ štampani crtež, eventualno stapajući te linije i praveći mrlje.

Kako su za strip „posne“ godine proticale, ispostavilo se da je, ako sam uspeo da dobro pratim našu stripsku scenu, sve dok novosadski „Marketprint“ početkom 2001. nije objavio neke svoje standardne stripske albume u tvrdom povezu, „Ledeni demon“ oko četiri, možda četiri i po godine, u veoma važnom periodu za Srbiju, bio jedino tvrdo ukoričeno, dakle za naše prilike „luksuzno izdanje“ sa legalno plaćenim izdavačkim pravima koje nam je u izlozima knjižara na polju ove izdavačke discipline spašavalo obraz. Ni stripski „pirati“ u to vreme nisu ulazili u investicije oko tvrdo uvezanih albuma.

Nije samo ta, za naše prilike, impresivna forma prezentacije stripa ono najvažnije što je ostvarenje izdvajalo od ostalih iz 1997. U stvari, zaprepašujuća je činjenica da je „Ledeni demon“ tek prvi našoj javnosti predstavljeni strip Žaka Tardija, jednog od, sada već, svetskih klasika „devete umetnosti“. Da nije bilo zajedničkog privatnog ad hoc projekta i podrazumevajuće velike finansijske investicije dvojice ljubitelja stripa, Mihaila Kurtovića („Art 9“) i Mitra Ćiparizovića („MDM Komerc“), investicije koja, ponavljam, po važećim saznanjima o mogućnosti apsorpcije našeg tržišta, teško da se i do danas isplatila, a i sudeći po najavama planova drugih specijalizovanih izdavača za budući period, malo je verovatno da bismo se ovde skoro sreli sa Tardijem. Ova Tardijeva premijera je ujedno i jedino njegovo delo do sada objavljeno na srpskom.

„ICELAND LOAFER“. SABLANSKI BROD, PLOVI SA SVOJOM POSADOM MRTVACA I NOVIM „PUTNICIMA“ KOJI SU, MIMO SOPSTVENE VOLJE, DOVEDENI U TESKOBNI POLARNI DEKOR...

ONI ZNAJU ŠTA JE GLAD, BAŠ KAO I NJIHОВИ NESREĆNI SAPATNICI, IZGLADNELI MEDVEDI, OTRGNUTI OD LEDENOG BEDEMA, KOJI SE MOGU VIDETI NA PONEKOJ SANTI.

Žak Tardi (1946) je, posle studija u Školi lepih umetnosti u Lionu i Školi dekorativnih (primenjenih) umetnosti u Parizu, stečeno znanje konačno prikazao javnosti 1970. u svom prvom stripu objavljenom u tamošnjem uglednom časopisu „Pilot“. Do danas ih je publikovao mnoštvo, što po časopisima, što u albumima. Već 1985. je primio najznačajniju francusku nagradu u ovoj grafičkoj disciplini primenjene umetnosti – Veliku nagradu (Grand prix) 12. Salona stripa u Angulemu. Baš taj Salon je ušao u istoriju stripa i po tome što je na otvaranje 26. januara došao lično Fransoa Miteran, ondašnji predsednik Francuske. Do tada nezamisliv postupak jednog „ozbiljnog“ svetskog političara koji bi tobože trebalo „da drži do svog ugleda i ozbiljnosti“!

Ipak, i pored činjenice da su mu scenarija veoma rano, sa punim poverenjem u konačni kvalitet zamišljenih ostvarenja, uz nešto manje poznate pisce, poveravale i takve veličine kao što su Žan Žiro Mebijus (Jean Giraud – Moebius), Žan Klod Forest (Jean – Claude Forest) i Pjer Kristen (Pierre Christin), mnoštvo priča je sam osmislio i realizovao.

I „Ledeni demon“ („Le Démon des Glaces“), strip sa podnaslovom „Pustolovina Žeroma Plimjea“, delo iz rane faze Tardijevog stvaralaštva, ali do danas prevedeno na sve važnije svetske jezike osim kineskog, samostalno je ostvarenje. Kada ga je 1974. predstavio francuskoj javnosti, a biće da ga je, zbog više nego očiglednog, neverovatno velikog obima obavljenog posla, započeo mnogo, mnogo ranije, imao je samo 28 godina i evidentno ogromnu energiju koju je ulagao u svoje ideje. Poduhvatio se grandioznog projekta kojem je, po ambicioznosti, bilo malo sličnih u dotadašnjoj evropskoj produkciji, a ni on ga, kako su ga potom obaveze stizale i poslovi mu se gomilali, nije ponovio ni nastavio, iako je to nagoveštavao na kraju „Ledenog demona“.

Ne samo da mu se niko u stripu u narednih 25 godina nije približio po uverljivosti oponašanja, nadgradnje i parodiranja tekstualno-vizuelnog idioma (i imidža) pustolovnih romana iz devetnaestog i s početka dvadesetog veka, naravno i Vernovih, već je i televizija tom obrascu na srodan način pristupila tek više od četvrt veka kasnije. Tokom 2002. godine smo i na beogradskoj TV „Košava“ imali priliku da vidimo slično intonirane epizode kanadske TV serije „Tajne avanture Žila Verna“, iz 2000. U njoj iskusni Verneov pustolov Fileas Fog (glumi ga Majkl Pred / Michael Praed), u svojim najrazličitijim letećim vozilima, vodeći saputnike, mlađanog Žila Vernea, izvesnog Paspartua i svoju damu – špijunku – rođaku (ko će ga već znati) Rebeke, obilazi svet, najčešće u periodu s kraja i prelaza devetnaestog u dvadeseti vek (premda je bilo i putovanja kroz vreme à la Herbert Džordž Vels), srećući se tobože sa

istorijski znamenitim ličnostima, ali i mnogobrojnim izmišljenim zlikovcima i pozitivcima. Parodiraju se, ne samo pripovedački modeli, etika, moral i likovi iz onovremenih veoma popularnih priča i romana, već i organizacije, i postojeće i nepostojeće. Daleko bi nas odvelo komparisanje ovih, ponekad, najverovatnije iz producerskih razloga, ipak nepotpuno razrađenih i nedovoljno iskorišćenih, pa i pomalo naivnih i stereotipnih koncepcijskih okvira iz TV serije ograničenog budžeta, žanrovski svrstane u avanturističku, ali zanimljivih asocijacija na savremenu naučnofantastičku književnost ima mnogo. Navešću samo izvesno konspirativno udruženje „Liga tame“ protiv čijih članova se srčano bore pomenuti avanturisti, a koje bi valjda trebalo da predstavlja preteču danas u SF-u mnogo korišćenih „Ljudi u crnom“.

I filmovi su na sličan način povremeno skretali pažnju na taj zlatni period za avanture i čudesne pohode u egzotične zemlje koji su privlačili i Verna. Na primer, od nešto starijih, setimo se samo zaista izvanrednog čehoslovačkog „Pogubnog izuma“ („Vynalez zkazy“, režija Karel Zeman) iz 1958. ili američkog „Divlji, Divlji Zapad“ („W.W.W“ / „Wild, Wild West“) iz 2000. godine. Oba, u vizuelnom pristupu na sličan način stvaraju atmosferu blagonaklonog i neomalovžavajućeg, ali evidentno (pseudo)ironičnog otklona i od izvornog duha „ver-

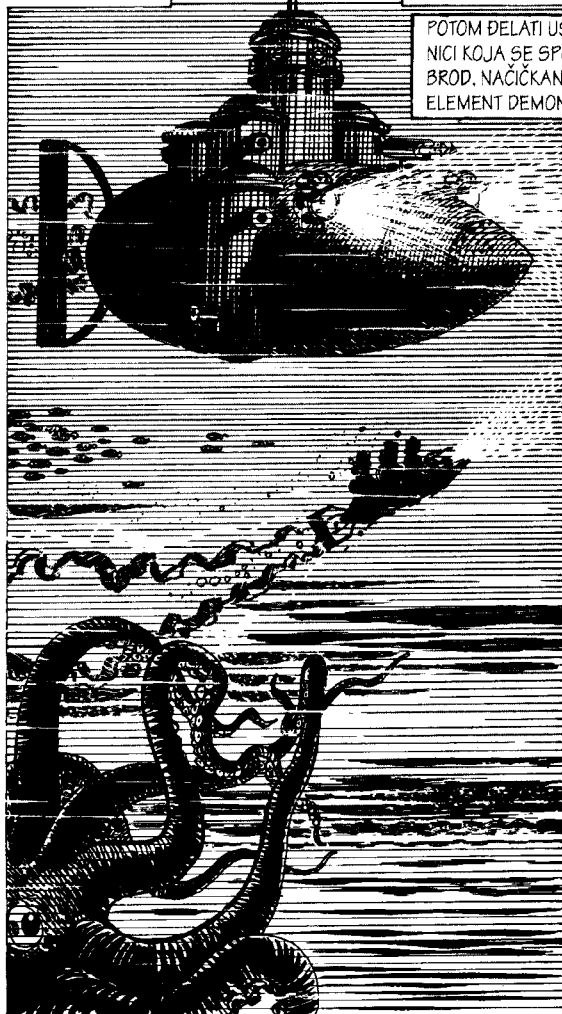

novske“ epohe i od samog Vernovog opusa. Naravno, uz podrazumevajuću tehnološku superiornost skoro pola ve-
 ka starijeg američkog ostvarenja, ali, zaprepašujuće, ne toliko beznačajnu po čehoslovačkog parnjaka koliko bi se
 u prvi mah očekivalo. Štaviše! Ipak, to nije toliko čudno kada se prisetimo da su se vodeći studiji za filmske trikove
 u ondašnjoj Istočnoj Evropi nalazili baš u studijima Barandovo, odnosno u Pragu.

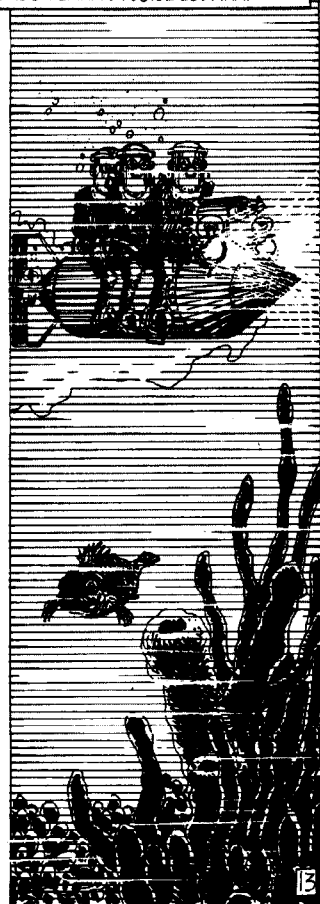
Pored ostalih, snimljen je još jedan film koji ću izdvojiti kao svojevrsni reper u osobenim tumačenjima „ver-
 novskog sveta“. Samo tri godine posle premijere čehoslovačkog remek-dela, 1961. u SAD je snimljen izuzetno za-

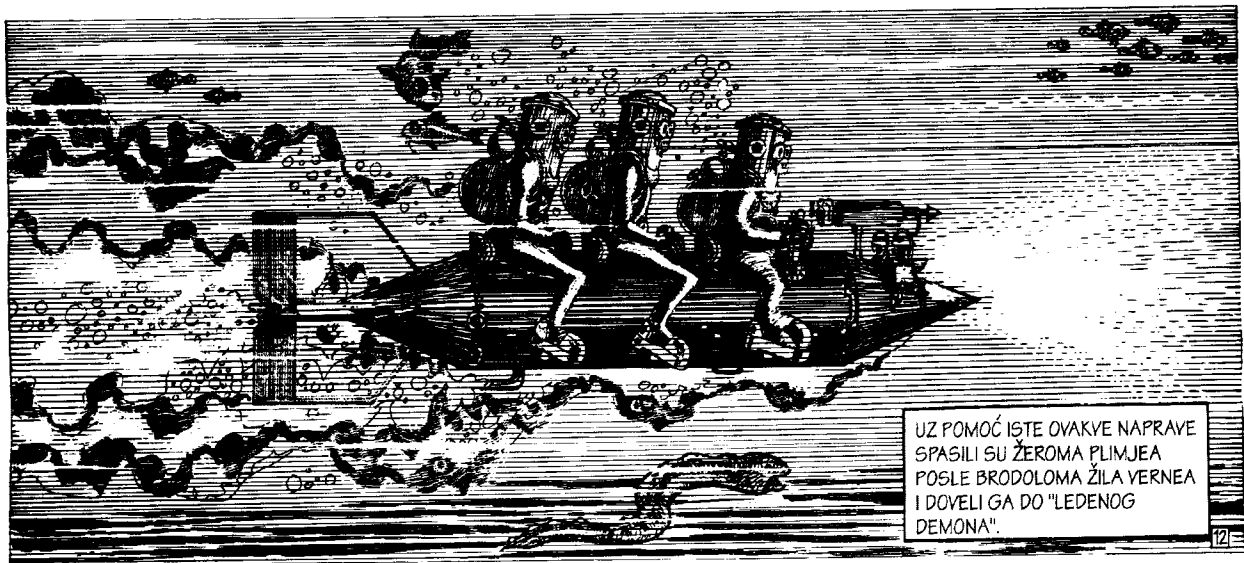

METALNE STEPENICE KOJE SE NALAZE
 ISPOD "SANTE" SPUŠTAJU SE NA OVOM
 PLITKOM MESTU DO DNA. LJUDI U
 PODYODNIM ODELIMA IH KORISTE DA BI
 OTIŠLI DO NOVE OLUPINE KOJA SE
 PRIDRUŽILA PRETHODNIM ŽRTVAMA.

POTOM DELATI USMERAVA "GRANATU" PREMA PODMOR-
 NICI KOJA SE SPORO KREĆE. TO JE **PLACODUS**, OVAJ
 BROD, NAČIKAN TOPOVIMA, PREDSTAVLJA VAŽAN
 ELEMENT DEMONSKOG PLANA DVOJICE LUDAKA.

nimljiv film „Gospodar sveta“ („Master of the World“) u režiji Viljema Vitnija (William Witney). Ne može biti da ga Tardi, ili kao dete ili kao mladić, nije video! Čuveni naučno fantastički i fantastički pisac Ričard Metison (Richard Matheson), do tada, između ostalih scenarija, zapažen i po mnogim predlošcima za priče iz legendarne američke TV serije „Zona sumraka“ („The Twilight Zone“), spojio je tri Vernova romana u jedan filmski tekst: „Robura Osvajača“ iz 1896, „Gospodara sveta“ iz 1904. i „20.000 milja pod morem“ iz 1870. godine. Na odličan način je ukomponovao ideje Vernovog Kapetana Nema koji u podmornici luta svetskim morima i Robura koji na svojoj vazdušnoj lađi leti i kažnjava zlonamerne. Oni, kao što znamo, bombarduju vojna postrojenja moćnih zemalja, uništavaju nove, potencijalno opasne pronalaskе i na druge načine daju lekcije uticajnim, ne bi li svet prisilili da zavede sveopšti mir. Naravno, uzalud.

Nekako u isto vreme sa TV serijom „Tajne avanture Žila Verna“, na identičnom, po epohi koja služi kao inspiracija, no ipak samo na jednom od nekoliko retro-talasa, koji su se poslednje decenije dvadesetog veka pojavili inspirisani određenim fazama u razvoju civilizacije i njihovim nosiocima, nastao je i izvanredni strip „Doktor Misterija“ preveden i objavljen u časopisu „Stripoteka“ (br. 970, „Marketprint“ d. o. o., Novi Sad, jun 2002).

***

Ova prva i jedina pustolovina Žeroma Plimjea ukupno ima 52 stranice (table). Autor ih je izdelio na 7 nejednakih poglavlja:

1. „Sablasni jedrenjak“ (11 tabli)
2. „Sahrana Luja Ferdinana Šaputjea“ (7 tabli)
3. „Nepoznata iz voza Pariz – Brest“ (3 table)
4. „Dobronamerna prijateljica“ (3 table)
5. „Kraj francuske naučne ekspedicije“ (5 tabli)
6. „U skrovištu demona“ (15 tabli)
7. „Simon Pufjo stupa na scenu“ (8 tabli)

Vreme radnje: novembar 1889 – početak 1890. godine.

Kada bi u jednoj rečenici morao da se prepriča ceo strip, a s obzirom na prostornu limitiranost potpisnika ovih redova, na njoj ćemo i ostati, ona bi mogla da glasi ovako:

„Mladi student medicine Žerom Plimje se pridružuje dvojici zlih naučnika, svom ujaku pronalazaču i njegovom prijatelju biologu, na njihovom strašnom, destruktivnom pronalasku, plovilu LEDENI DEMON na kojem su se odmetnuli i okrenuli protiv čitavog čovečanstva koje ih nije prihvatilo i podržalo, te sa koga, pošto ga je ratna mornarica napala, a uništili sami naučnici da ne padne u ruke vojnih vlasti, njih trojica odleću u Južnu Ameriku, u svoju amazonsku bazu i spremaju novu osvetu čovečanstvu.“

Sve sprave u „vernovskom univerzumu“ zasnivaju se na „ljutoj“ mehanici i pari, dok je električna energija deus ex machina, čudo kojim se objašnjava sve ono što kod njega u toku izmišljene radnje prelazi granice mogućnosti koje mehanika i parna energija dozvoljavaju. Vern je umro 1905. Manje od pola veka kasnije ulogu deus ex machina u naučno fantastičkoj literaturi i filmu preuzima „čudesna atomska energija“, da bi je krajem dvadesetog veka zamenile subatomske čestice, kvarkovi, mezoni...

Samo iz neverovatno iskrene ljubavi prema nekom stvaraocu iz minulih, u tehnološkom smislu beznadežno prevaziđenih epoha, mogla je da proistekne Tardijeva želja da se, ne grubo i brutalno, jer prve ljubavi u literaturi su najlepše, najtrajnije i najviše praštaju, već suptilnom ironijom i impresivnom crtačko-narativnom demonstracijom „usvojenog gradiva“ jednog poštovaoca, svojevrsnog učenika, diskretno ukaže na naivnosti, nedoslednosti i, uopšte, mane Vernovih dela.

Neverovatan uloženi Tardijev trud jedino ovim može da se objasni. Nema tih para kojima ikome adekvatno može da se plati toliki rad unapred investiran u, činilo se, ne baš visokotiražno izdanje, ma na kom jeziku da se objavljuje. Srećom, sve je izašlo na dobro.

Rekao bih da francuski stripar u jednom trenutku, kako bi psihoanalitičari to nazvali, podsvesno vrši i „ubistvo oca“. Posle potapanja istraživačkog broda, naravno ne slučajno tako nazvanog, „Žil Vern“, od strane „Ledenog demona“, Tardi raskida sa tradicionalnim narativnim i karakternim stereotipima. Mladić Žerom Plimje, koga smo do tada smatrali pozitivcem i naivnom dobronjom, od tog trenutka doživljava moralni preobražaj (ili se, svejedno, možda otkriva njegova do tada nama nepristupačna i skrivena priroda) i udružuje se sa zlim naučnicima, prisustvujući, saučestvujući i odobravajući ubijanje stotina ljudi na, desetom brodu uništenom od strane „Ledenog demona“, pa i hladnokrvnom ubijanju svoje kompletne posade „Demona“ u trenutku napuštanja tog plovila. Do Tardijevog potapanja „Žila Verna“ uvek uredno obrijan uzorni mladić, sada pušta bradu, javno puši, nemarno vezuje kravatu i na druge nepristojne načine u mnogim prilikama pokazuje svoju neverovatnu raspuštenost. Taj isforsirani glavni lik postaje sve, samo ne čestita, visoko moralna i uzorita pozitivna ličnost na koju se valja bezrezervno ugledati.

Hm, istinbudirečeno, možda povremeno tu i tamo – i može.

Iz ugla stripskog scenariste izgleda mi da je stripar 1973/74. godine ostavio mali prostor da ovakvu transfor-

maciju karaktera dobrodušnog ujaka i još boljeg studenta u zle aktere, u eventualnoj drugoj epizodi, ako se ukaže potreba, obrazloži upotrebom nekakvih psihoaktivnih supstanci nad njima od strane, i po izgledu zlog saputnika, biologa Karla Đelatija. Ko zna...

Strip je evidentno proistekao iz Tardijevog ambivalentnog odnosa prema Vernovom delu: s jedne strane iz nezizmernog poštovanja opusa jednog genija, a s druge iz želje da se podvuče crta ispod naivne ljubavi iz mladosti. Umetnik je, kao i njegove filmske preteče, pratio skoro vek stare, još i sedamdesetih godina dvadesetog veka potpuno arhaične idejne literarne koncepte.

BEG TRAJE. IHTIORNIS PRELAZI
HILJADE KILOMETARA OPŠKRBLJUJUĆI SE GORIVOM, VODOM I HRANOM NA STANICAMA KOJE SU DVOJICA NAUČNIKA POSTAVILI PO CELOM SVETU I KOJE ODREĐUJU NJIHOVU MARŠRUTU. JEDNE VEČERI IHTIORNIS NADLEĆE GUSTU ŠUMU I POTOM SLEĆE NA SLANU VODU MALE REKE. PUTNICI GA NAPUŠTAJU I, POSLE PEŠAČENJA PO PRAŠUMI, STIŽU DO PODNOŽJA GRAĐEVINE NEOBIČNOG OSTATKA IŠČEZLE CIVILIZACIJE...

Što se mene, a možda i Tardija tiče, najveća mana čuvenih, čarobnih ilustracija Vernovih romana je to što ih nije bilo više (na primer, pogotovo u, meni kao detetu, nezamislivo dosadnom romanu „Morska zmija“), dok bi klasičkov tekst slobodno mogao da bude opušteniji, a ni malo humora mu ne bi škodilo. Sa druge strane, stripar je iskoristio ono najbolje što mu jezik stripa pruža – mogućnost da ilustracija prevagne nad tekstom, pa je svoje originalno pisano ostvarenje realizovao prvenstveno likovnim sredstvima. Ceo strip je postao jedna velika ilustracija sopstvenog romana. I tu Tardi prestaje da se poredi sa Vernom i počinje komparacija sa jednim drugim Vernovim savremenikom, Alberom Robidaom (Albert Robida), kome je po mnogo čemu srodniji. Budisti bi čak mogli da posumnjaju kako je Tardi reinkarnacija Robidae. Naime, Robida je rođen dve decenije posle Verna, ali je svoju spisateljsku karijeru započeo 1879. godine, i to, ni manje ni više nego odmah sa nizom od pet parodija na Vernova dela pod naslovom „Veoma izuzetna putovanja“. Naslov postaje jasniji kada se ima u vidu da je Vern tokom četrdeset dve godine kod „Hecla“ publikovao ukupno šezdeset četiri romana, a skoro od početka, izdavač ih je sve klasifikovao i najavljavao kao „Izuzetna putovanja“.

Robida se još poneki put „pozabavio“ Vernom, uznemiravajući i za života svog, ne zavaravajući se, uzora koji mu se, ko zna čime, zamerio u njihovim prošlim životima. Na primer, 1882. ostvarenjem „Put oko sveta za više od 80 dana“. Najvažnije: Robida nije bio samo pisac, već kao i Tardi, sam ilustrator svojih romana i priča. Ali ne samo svojih! Bio je jedan od najboljih i najpoznatijih naučnofantastičkih ilustratora čitave svoje epohe. Naročito se isticao u finoj parodiji.

No, bez obzira na sve, u celini posmatrano, „Ledeni demon“ je nesumnjivo pre sentimentalni omaž nego surova kritika.

Sudeći po navedenom, u svojoj priči Tardi je sebi dao prilično oduška, možda se ponekad posle i pokajavši koliko, dok je u crtežu prema sebi bio veoma strog i zahtevan. U maniru gravira, sa mnoštvom do granice zagušenosti, ali ipak uvek sa pravom merom izvlačenih linija, neretko sa gotovo tehničkom šrafurom, pravio je i fine otklone. „Nervoznim“ konturnim linijama, naročito oko figura, čitaoca je samo podsećao na razliku u vremenima nastanka dvaju tematski srodnih dela, Verneovog i Tardijevog. S jedne strane je išao ka hiperrealističnom prikazivanju eksterijera i enterijera, a sve u duhu pretprošlovekovne epohe, dok je s druge strane pravio gotovo karikaturnu stilizaciju likova. U onom delu vizuelizacije kojim je pokušao da dočara gigantske razmere realizovane zamisli zlog naučnika o misterioznom vodenom vozilu, poslednjoj reči ondašnje nauke, Tardi je malo asociirao na Čaplinov film „Moderna vremena“, a malo na „Futuropolis“ Frica Langa: ogromne turbine, zupčanci, zastrašujuća mehanika, snažan pokret, hipertrofirani prenosni kaiševi, potpuno bezlična radnička masa-posada, ljudi koji ručno, ogromnim polugama slepo po komandi upravljaju čudovišno moćnim spravama. Na istoj tabli na kojoj je na mikroplanu kadra uspostavljao ironičnu distancu, na makroplanu je bio surovo hladan i distanciran.

Konačan vizuelni rezultat: čaroban kontrast realističkog i grotesknog likovnog izraza.

